

REJTŐ ISTVÁN

MIKSZÁTH KÁLMÁN GONDOLATVILÁGA A PARLAMENTI KARCOLATOKBAN

(Műhely-tanulmány)

Az utóbbi évtizedben már irodalomtörténeti közhellyé vált, hogy Mikszáth Kálmán *A t. Házból* című karcolatainak legvonzóbb újdonsága az volt, hogy mert és tudott szakítani a korábbi évtizedek publicisztikai gyakorlatával: nem beszámolót, nem recenziót, de nem is glosszát írt a képviselőházi ülésekről, hanem kézen fogta, szinte „belopta” a parlamentbe olvasóit, s a mindennapi élet közelébe hozta a politikai szemlélet fellegeibe emelt testületet. Mikszáth művészetének sajátossága abból fakadt, hogy a kapott feladathoz, ahhoz, hogy napról napra karcolatot írjon a *Pesti Hírlap* hasábjain, hozzáadta saját egyéniségét. Nemcsak eleven alakokká varázsolta a képviselőket, nemcsak léttel töltötte meg az ülésterem pad-sorait, a folyosót, a büfét, a külön tárgyalótermek titokzatos világát és a karzatot, hanem a maga gondolatvilágán szűrte meg az eseményeket.

A Mikszáth-szakirodalom eddig csak megközelítő képet tudott alkotni *A t. Házból* című karcolatok jellegéről és arányáról. Az író életében csupán egy kötet látott napvilágot: a Légrady Testvérek gondozásában megjelentetett Mikszáth Kálmán *Országgyűlési Karcolatai* (Bp. 1892. 365 l.). Ez a kötet az író válogatása alapján a maga kilencven darabjával ízelítőt nyújtott az 1883 és 1891 között közreadott parlamenti karcolatokból. Az 1910-es évfordulóra kibocsátott Jubileumi Kiadás köteteibe nem kerültek be a parlamenti karcolatok. A Rubinyi Mózes gondozta folytatásba, a *Hátrahagyott Iratokba* pedig az 1892-ben kiadott kötetnél kevesebb és főként későbbi periódusból származó parlamenti karcolatok kaptak ugyancsak ízelítőként teret.

A kutatás számára azonban csak töredékek voltak. A részletek bár érzékeltették az egész jellegét, mégsem adták, de nem is adhattak képet magáról a folyamatról. A Mikszáth Kálmán Összes Művei a teljes életművet hivatottak bemutatni, és e munkálatok során kezdett kibontakozni a parlamenti karcolatok lényege és mennyiségi aránya is. Az eddig közrebocsátott publicisztikai kötetek közül az általam sajtó alá rendezett három kötet tartalmazott először *A t. Házból* címet viselő karcolatot. Az anyag beható vizsgálatakor kitűnt, hogy Mikszáth napról napra nyomon követte a parlament üléseit, és szinte kivétel nélkül (az egész periódusban mindössze hat vagy hét alkalomtól eltekintve) minden ülésről megírta a maga rövidebb-hosszabb beszámolóját. Az ülések témája vegyes volt, tárgyaltak jelentéktelen kérdéseket, vitatkoztak interpellációkra adott válaszok fölött, elfogadtak pótdátot kivető törvényjavaslatot, de az 1883-as évben igen jelentős törvényjavaslatok is napirendre kerültek. Az év tavaszán tárgyalták meg a még Eötvös József által kezdeményezett középiskolai törvényjavaslatot, és az év végén vitatták meg az ugyancsak másfél évtizede húzódó polgári házasságról szóló törvénytervezetet. Mind a két téma több hétig állta a támadások tüzet, a középiskolai törvényjavaslatot a főrendiház elfogadta, a polgári házasságról szólót két alkalommal is visszautasította, és csak egy évtized múlva, Tisza Kálmán bukása után, a Wekerle-kormány idején fogadták el, 1894-ben.

A kritikai kiadás említett három darabja, a 65., 66. és a 67. kötet az 1882. december eleje és 1883. december vége között eltelt tizenhárom hónap parlamenti karcolatát és egyéb pub-

licisztikai írását tartalmazza.* Ez a mennyiség a parlament két őszi és egy tavaszi ülésszakának anyagát öleli fel. E három szakaszcsoportról Mikszáth összesen százharminckét karcolatot írt. Tehát a tizenhárom hónap terméséből összegyűjtött parlamenti írások száma több mint másfélszerese annak, amit 1892-ben maga Mikszáth Kálmán tett közzé a Légrády Testvéreknél megjelentetett Országgyűlési Karcolatai című kötetében. Ez nem csupán mennyiségi arányokra vet fényt, hanem ami ennél sokkal fontosabb, módot ad arra is, hogy bepillantassunk a parlamenti karcolatok szerzőjének műhelytitkaiba is.

A *t. Házból* című karcolatokat egybegyűjtve mi magunk is — mint Mikszáth egykorú újságolvasói — napról napra nyomon követhetjük a parlamenti élet csendes hétköznapjait, időnként kedélyeket és hangulatokat egyaránt felkorbácsoló vitáinak hol a felszínen kavargó, hol pedig valódi viharokat kiváltó összecsapásainak a szatíra torzító lencséje segítségével bemutatott világát. Mikszáth ironikus szelleme irányítja figyelmünket a fontosabb mozzanatokra, a jelentéktelen események mögött meghúzódó mélyebb összefüggésekre, a magát hangosan fontosnak feltüntető események jelentéktelenségére, a mellesleg elhangzott félmondatok jelentős hatására. A *t. Házból* című karcolatok nemcsak az események ironikus kritikusan tolmácsolói voltak, hanem a képviselőket is megfosztották vélt méltóságuktól. Mikszáth finom észrevételeivel érzékelhetővé tette a képviselői habitus mögött meghúzódó szellem igazi értékét, a képviselői padból elhangzó nézetek és állásfoglalások erkölcsi erejét. Mikszáth nem illúziórombolásra készült, nem az volt a célja, hogy feltétel nélkül a gúny torzító eszközével csökkentse a tekintélyeket. Az érvet, a szellem igazi fényét még a saját nézeteivel szöges ellentétben állókban is tisztelettel elismerte, és e véleményének karcolataiban egyértelműen hangot is adott.

I.

A parlamenti karcolatokból bontakozik ki legteljesebben Mikszáth közéleti, társadalmi és politikai gondolatvilága. A parlamenti élet eseményeivel való szüntelen és folytonos foglalkozás arra készíti, hogy elmélyüljön a közélet jelenségeibe, a felszín mögött keresse-kutassa a láthatatlan vagy a háttérben meghúzódó, mozgató erőket. Én, aki végigolvastam a gyorsírási jegyzőkönyv alapján kiadott Képviselőházi Napló kötetét (és rövid regesztákat készítettem a kritikai kiadás számára) fel tudom mérni azt a viszonyt, amely az író és parlament között kialakult. Azonnal feltűnik, hogy Mikszáth nem beszámolót írt, de ez nem is volt feladata, hiszen az ő karcolata után a *Pesti Hírlap*ban kivonatolva ismertették a napi parlamenti vitát. Felmérhető az is, hogy mi kötötte le a figyelmét, mit tartott fontosnak vagy lényegtelennek, mi volt az, amihez nem értett, s milyen témákba fáradt bele. Ami foglalkoztatta, az benne van a karcolatokban, de fel kell hívni a figyelmet arra, hogy nem érdekelte a költségvetési vita, a különféle adóemelések és a képviselőházhoz benyújtott kérvények, kivéve amikor abból politikai botrány kerekedett. Teljesen érthető, hogy a nagyobb, elhúzódó viták közvetítésébe belefáradt. Ilyen volt például a középiskolai reform vitája, mert a végén úgyszólván vallásháborúvá fajult a protestánsok és katolikusok között. Vagy a keresztényszóidó vegyesházasságról szóló törvényjavaslat, mert alaki kérdéseken vitáztak.

Mikszáth szatírákat írt, de erkölcsi felelősséggel nyilatkozott a dolgokról: „nem tudjuk — írta egy helyütt —, meddig írhatjuk még e rovat fölé, hogy a »Tisztelt Házból«. Mert ha így megy, mint ahogy ma ment, megérhetjük még azt az időt, hogy a csapláros azzal utasítja rendre az ivóban duhajkodó legényt: »Csihaj te! Azt hiszed, a képviselőházban vagy?«” (Krk 65. köt. 18.) A képviselőház eseményeit figyelve kínzó tapasztalatok szűrődtek le benne. „Itt kell elmondanom — szakítja meg a képviselői szónoklatok jellemzését —, hogy a mi parla-

* A tanulmányban a Mikszáth Kálmán Összes Művei kötetét Krk rövidítéssel jelzem, ezután feltüntetem a kötet, ill. lapszámot. A Krk 66. kötetét sajtó alatt van, így az ebből merített idézeteknél lapszámra még nem tudok utalni, helyette a karcolat megjelenésének dátumára hivatkozom, hogy a kötet megjelenése után az olvasó meg tudja találni.

mentünkben annyi komolyság sincs, mint a kőrmöm feketéje. Az »anekdoták parlamentje« ez. Egy beszéd, amelyben adomák nincsenek, olyannak tűnik fel, mint a sótlan kenyér . . . A legtöbb beszéd az adoma kedvéért készül, s mondatik el. Általában el lehet mondani, hogy *Magyarországot adomákkal kormányozzák.*» (Krk 65. köt. 97–98.) A végtelenbe nyúló viták, az érvek helyett gondolatszegény szövegek képpé formálódnak egyik karcolatában: „Hatalmas füstmacskák gomolyognak. S ebben a nagy füstben érnek meg azok a nagy eszmék, amik *ismét füstté lesznek.* Az örök füst itten a szignum!” (Krk 67. köt. 153.) Nem a szkepticizmus, sem a végleges kiábrándultság, hanem a kor politikai atmoszférájában születik Mikszáthnak az a gondolata, amelyet az utca népének reményével szembe helyez: „Az utca politikus fantasztaínak még van hatalmas országgyűlésük. Ők még bíznak abban, hogy hátha a következő pillanatban valami rendkívüli történik: hátha kiáll Tisza Kálmán a fórumra és azt mondja: »Eddig és ne tovább. Eddig a gazdagok uralkodtak, most már uralkodjanak a szegények!« Hát ugyan miért is ne mondhatná azt Tisza Kálmán, ha egyszer megharagszik? . . . Az ő képzelődésük gazdag szálakat ereget az új, érdekesebb magyar történelemhez.” (Krk 67. köt. 177–178.)

Az a szemléletmód, amellyel a társadalom alapkérdéseit figyeli, határozza meg a vezető pártokkal kapcsolatos álláspontját is. Nem tagadja, hogy kora politikai sivárságával szemben a reformkorban és a liberalizmus kezdeti korszakában látja azt az erőt, amely felelősséggel volt képes foglalkozni a társadalom problémáival. Mély hit és nem könnyed élcélődés hozza tollára az egyik karcolatának kezdő mondatát: „A Ház baj nélkül eljutott 48-ig (ne ijedj meg jámbor olvasó) csak §§-okban.” (Krk 66. köt. ápr. 26.) Nem tagadja, hogy a baloldalhoz tartozónak érzi magát. A név szerinti szavazásról írva megjegyzi: „Kezdek pedig a mi oldalunkról, a szélsőről”. (Krk 65. köt. 67.) Mégis tisztázni kell az úgynevezett baloldalhoz (Függetlenségi Párt) és a kormánypárthoz (Szabadelvű Párt) való viszonyát.

A Függetlenségi Párt egyes képviselőinek személyét tiszteli, szellemi képességét becsüli, leginkább Herman Ottóban, Hoitsy Pálban látja meg az elvi alapon messzibb tekintő politikust, de magát a pártot erőtlennek tartja, amely csupán oppozícióra képes, és nem tud konstruktív politikát folytatni. Egyik alkalommal a törvényhozás rendszeréről elmélkedve a harmadszori felolvasás feleslegességét boncolgatja. Ennek kapcsán ír az ellenzék, a Függetlenségi Párt magatartásáról: „Még csak akkor lehetne érteni a dolgot, ha a mi ellenzékünk valami titkos, alattomos carbonari kompánia volna, amely elbúvik, hogy ne is sejtsek ittletét, lesbe áll, aztán a harmadszori felolvasásnál hirtelen előrohan, s az erre el nem készült többséget leszavazza, kisebbségben hagyja, a kormányt megbuktatja és fölfordítja a világot. De így, mikor olyan olyan nyílt és őszinte, hogy huszonnégy órával előbb mindig maga dobolja és trombitálja ki kormánybuktató terveit a hírlapjaiban.” (Krk 65. köt. 50.) Máskor a kormánypárt ellenében az ellenzék kierőszakolja egy törvényjavaslat napirendre tűzését. Míg Mikszáth kezdetben egyetért a Szabadelvű Párt cselszövését leleplező függetlenségekkel, addig az általános tárgyalások során az elhangzott ellenzéki felszólalások rádöbentek a Függetlenségi Párt oppozíciós politikájának csődjére: „mert nem helyeselhető az ellenzékétől sem — írja rezignáltan —, hogy csupa ellentmondási viszketegből, csupa »játékosdi«-ból egy olyan javaslatot portál, mely ellen egész hévvel és keserőséggel intéznék támadásait, ha igazán akarná a kormány. S ami rossz és kárhozatos, bizonyára az marad akkor is, ha a kormánypárt nem támogatja . . .” (Krk 65. köt. 184.) „Szegény ellenzék biz ez a mienk! — sóhajt fel Mikszáth egy hosszabb formális parlamenti szöcsata után. — S ha soká így megy, Tisza Kálmán abba a helyzetbe jut, amibe a kedive volt egykor, midőn parlamenti reformokat léptetett életbe . . . A mi Tiszánk is ott áll már körülbelül, hogy maholnap a mamelukok közül nevez ki magának ellenzéket . . . Hiszen a Ház nem is lehet másforma, mint az ország, mert ennek az arcát kell, hogy mutassa.” (Krk 66. köt. ápr. 22.)

A Szabadelvű Pártot Mikszáth a mamelukokon és a klubban kifőzött taktikán keresztül méri. Ironiájának kimeríthetetlen forrása a mamelukok Tisza Kálmánt követő szervilizmusa.

Ha Tisza figyelmetlenségéből rosszul szavaz, a mamelukok nem a feltett kérdés szerint voksolnak, hanem Tisza tévedését követve tömegükkel leszavazzák a kormány javaslatát, e hibájukat is Tiszának kell korigálni. (Krk 65. köt. 124–127.) Ha Tisza Bécsben van, a kormány és a mamelukok tehetetlenül sodródnak az ellenzékiek támadásának örvényeiben. (Krk 65. köt. 166–168.) A mamelukok öröme kevés. Tisza egy alkalommal az alattomosan támadókat „vakondoknak” nevezi. „A »vakondok« szó felette megtetszett a mamelukoknak — jegyzi meg Mikszáth ironikus mosollyal —, s édes zsi bongást éreztek tagjaikban, hogy íme van már nálunk is rosszabb válfaj a Házban. Lélekemelő volt azt elgondolni, hogy még a mameluk is lenézhet valakit, akit úgy híznak, hogy vakondok”. (Krk 65. köt. 13.) A Szabadelvű Párti klub belső világát Mikszáth egy készülődő adóemelési törvényjavaslat klubbeli elő- és utóéletének történetével jellemzi. A napilapok arról cikkeztek, hogy a szabadelvű klubban kik, milyen megfontolásból nyilatkoztak az adóemelés ellen. Mikszáth az újsághírek nyomán képzeletében felidézi „a leghűbb mamelukok, az úgynevezett petrifikáltak” kártyaasztal melletti lázongását. A kártyaműszavak és a politikai frázisok keveredése a stílus hatásos építőeleme.

„— Lehetetlen! Nem bírja már meg a nép! — mondja X. úr. — Még tíz forint rebesszer!
— Feljajdul az alattunk lévő föld! — sopánkodik B. úr, és megadja a tíz forint rebesszert.
— Inkább kivágom a nyelvemet, mintsem megszavazzam! — dörmögi Z. úr. — Hívak öt forintot blind.

- Szerencsétlen idea a kormánytól! Ki adja meg a blindet?
- Én! Én!
- Igazán szeretném tudni, ki szavazza ezt meg Szapárynak?
- Senki. Senki.”

A mikszáthi csattanó azonban nem marad el: a kormány kabinetkérdést csinált a javaslatból és Scarron úr a következő képet vetíti olvasói elé: „Ha az ember *elevenítő* üvegen néz be abba az úgynevezett klubbeli oppozícióba, mely forr, miként a láva, csapong, mint a tenger hullámai, tüzet és tajtékot hány, mint a Vezúv, és mely egyszerre lecsendül azon kijelentésre, ha a kormány kimondja a varázsigét, hogy: »Ez kabinetkérdés«. Ez a varázsigé megállítja a legböszültebb bikát is, a vipera sziszegő nyelvét megdermeszti, a sárkánynak a körmeit lemetéli . . . mégiscsak furcsa kis ige, mihelyt elénekli a Kormány: Ez most kabinetkérdés, tralla, S az ellenzék nincs, csak vala . . .” (Krk 67. köt. 207–208.)

A Szabadelvű Párttól alkotott Mikszáth-kép nem lenne teljes és Mikszáth ez időbeli politikai arculata is hiányos lenne, ha nem érzékeltetném Tisza Kálmánról kialakított véleményét. Az irodalomtörténeti közvélemény hajlamos arra, hogy statikusan vagy későbbi állapotból visszakövetkeztetve alakítsa Mikszáthnak Tiszához fűződő kapcsolatát. Mikszáth a szegedi korszakban egyértelműen szemben állt Tiszával. Most azonban már nem Csanády Sándor parlamenti stílusában (mint ahogy írónk jellemezte Csanády felszólalását: „éles szöbicsakot döfködött Tisza úr sárga-fekete keblének átkos mélyébe” [Krk 67. köt. 172.]) ítélte meg Tisza személyét és tevékenységét. Karcolataiban sűrűn feltűnik a miniszterelnök alakja, aki erőteljesen szervezi és irányítja a kormánypártot. Valóban: ahogy arról az egykorú „Képviselőházi Napló” kötetei is tanúskodnak, minden lényeges kérdésben magához tudta ragadni a kezdeményezést. És ez volt az a mozzanat, amely Mikszáth szimpátiáját felébresztette: hiszen más pártok vagy akár a kormánypárt többi vezetőjében nem látott annyi erős és koncepciót, mint Tisza Kálmánban. A mindig érvelni tudás, a politika porondján való szüntelen szereplés, dinamika elismerést ébresztett. Nem lett Tisza Kálmán híve, de az állandó és minden kérdés tárgyalásakor felszínre törő kisszerűség ellenében benne látta meg a politikai gondolkozás folyamatát. Ezeknek az ellentétes érzéseknek is hangot adott Mikszáth: „S valóban az embernek — ha ellenzéki — fájdalommal kell beismerni, hogy ez a mi Tisza Kálmánunk még mindig halad, s mindenik beszédje új meg új.” (Krk 66. köt. ápr. 5.) Más helyütt kitűnő képpel érzékelteti Tisza érvelési módját: „megfogta a kérdést, mint egy darab tészta, s míg gyúrta, azon gondolkodott, hogy mit lehetne ebből csinálni.” (Krk 65. köt. 73.) Az érvelés és a politikai gon-

dolat elevenségét ismerte el Mikszáth s nem a politikai koncepciót. Gúnyos megjegyzések, ironikus felhangok sokasága bizonyítja ezt, de csak azokat említem meg, amelyeket a megformálás szellemessége is kísér, mert ezzel egyidejűleg a mikszáthi stílus jellegzetességét is érzékeltetni tudom: „... a magyar szolgabíró (mert jobban illik Tisza Kálmán szolgabírónak az ország fölött, mint miniszterelnöknek) ...” (Krk 65. köt. 131.); „Tisza Kálmán milyen ügyesen sodor magának cigarettliket — írja más alkalommal. — Ez az egyetlen úri vonás benne. De csak a sodrás, mert a gyufát már ezután a cipője talpán gyűjtja meg.” (Krk 65. köt. 151.) Tisza Kálmán körmondatos, bürokratikus körülményes beszédmodora többször céltáblája az író szatirájának: „A »hogy«-ok és »miszerintek« nagymesterét legjobban az bosszantotta, mikor határozati javaslatának a szerkezetét támadta meg Szilágyi, gúnyosan emlegetve a grammatikáját. A miniszterelnök is arra a leghiúbb, amiben a leggyöngébb.” (Krk 67. köt. 161.) Minden fejtegetésnél érdemesebb idézni Tisza Kálmán egyik mondatát, amelyet az európai politikai helyzetről mondott: „Én, mint meggyőződésemet merem határozottan nyilvánítani, hogy mindazon hírek, melyek hírlapilag közöltettek, részint teljesen alaptalanok, részint nagyon túlzottak, elannyira, hogy az európai békét ma veszélyeztetnek tekinteni nem lehet.” (Képviselőházi Napló, 1881—1884. VIII. köt. 346.) E mondat megragadta Mikszáth figyelmét is és az aznapi *A t. Házból* c. karcolatában az eredeti elemek megtartásával ragyogó stílusparódiává gyúrta: „Tisza tiltakozó arcot vágott, s azt mondta, hogy részint alaptalanok, részint pedig túlzottak a háborús hírek, mégpedig amennyiben alaposak, annyiban túlzottak, és amennyiben alaptalanok, annyiban nem túlzottak. Summa summárium pedig ma még csak azt árulhatja el, hogy lesz, ami lesz, és ami lesz, az majd kitudódik később. Többet ma még nem mondhat.” (Krk 65. köt. 48.)

II.

A vezető politikai pártok megítélése meghatározza azt a nézőpontot, amelyet Mikszáth karcolatai írásakor kialakított. Nem pártszempontok vezérlik az ülésteremben elhangzottak visszaadásakor, hanem az érvek és az eszmék vonzzák. Vannak olyan írásai, amelyek szinte egy röpke mondatnál adnak számot a napi ülésről, magát a karcolatot pedig a folyosó adomái-
vai, a büfé tréfaival vagy egy-képviseletről szóló történettel tölti ki. De közvetlenül az ilyen jellegű írások mellett olyan karcolatokat is találhatunk, amelyek nyom követik az ülés fontosabb mozzanatait. A gyors általánosítás könnyen arra a feltételezésre csábíthatna, hogy voltak olyan napok, amikor Mikszáthnak nem volt „kedve” részletesen beszámolni, viszont voltak olyan alkalmak, amikor „jókedvében” bő lére eresztette referációját. A behatóbb vizsgálat azonban kizárja ezt a feltételezést. A tények meggyőznek arról, hogy nem elsősorban a kedélyállapot határozta meg a beszámoló megírásának módját, hanem a képviselőházi ülés témája és elsősorban a felszólalók személye, valamint állásfoglalása. Arról a sajátos megközelítési módról, amellyel Mikszáth témáját megragadta, írásainak egész sora vall. Sokkal tudatosabb író volt annál, mintsem szellemes stílusfordulatokkal és csattanókkal beérte volna. A nézőpontról többször ír. „E karcolatokat — jegyzi meg egyik alkalommal —, melyek a Pesti Hírlapban jelennek meg, rendszerint hárman írjuk. Egy mameluk képviselő (de ez csak akkor van ott, ha beparancsolják), némelykor egy függetlenségi képviselő (de ez meg csak akkor van ott, ha valami botrány van készülöben) s végül én magam, akinek mindig csak azt lehet megírni, amit meghagynak, s az semmit sem ér.” (Krk 65. köt. 62.) Ez a megfogalmazás összhangban van azokkal az írói kiszólásokkal, amelyeket korábban a kormánypárt, illetve a Függetlenségi Párt tevékenységének megítéléséről már idéztünk. De mint szatíra-író, Mikszáth alkalmazta a különböző nézőpontból fakadó ábrázolás lehetőségét. Az egyik eseménytelen ülést egy mameluk képviselő szemszögéből és gondolkozásmódja szerint írja le: ezzel teremt

mozgalmasságot a napi ülésről szóló referádájába. Az ülésteremben és a folyosókon történeteket egybekomponálja a parlamentbe ritkán bejáró mamelukok alakjának bizonytalankodásával. (Krk 65. köt. 31–35.) Más alkalommal karcolatát egy ellenzéki képviselő mezében írja meg. A történeteket egyoldalúan vetíti olvasói elé: csak a Függetlenségi párti képviselők véleményéről tájékoztat, s zárójelben gúnyval jelzi az ellenzéki képviselő kritériumát: „mert szélsőbaloldalinak választatván meg, csizmában járok és nem cipőben.” (Krk 65. köt. 168.) Csodálatos, vallja meg Mikszáth, hogy a környezete észjárása, szelleme mennyire hat az emberre, mennyire másként lát és ítél, ha a baloldali folyosón van, mintha a jobboldalra téved. A nézőpont relativitását érzékelteti egy másik karcolatában, amelyben szinte figyelmen kívül hagyja az ülésteremben elhangzottakat, könnyed hangon idézi fel a Szabadelvű párti és az ellenzéki képviselőknek az ellenkező oldalon levőkről kialakított szemléletét. Ez a beleélés a satíra forrása és ez teszi vibrálóvá az egész írást. A mameluk oldalról nézve „Verhovay feje valóságos Robespierre-fej. Ugron Gábor, amint lélegzetet vesz, s orrcimpái meg-megmozdulnak, úgy veszi ki magát, mintha vért szagolna. Az öreg Madarász szemében valami rettenetes félelemgerjesztő van, a Nagy Ferenc megnyúlt homlokú feje úgy néz ki, mint egy porcelán váza, . . . Széll Gyurka olyan, mint egy hiéna . . . Hát még Thaly? A nagy buzogányú kuruc épp most beszél. Brr! Már hasonlatait is az akasztásból veszi! Akasztanak . . . itt örökös akasztanak.” Folytatva a sétát ironikusan visszatér a baloldali folyosóra. Hirtelen minden megváltozik: „Hát amint odaérek a tájékomra, egyszerre megcsap az otthoni levegő, hallom Komjáthy jóízű adomáit, hogy szedte rá a fináncot, látom Wodianer Bélát gögösen sétálni köztünk, s tarka nadrágján olvasom a kockákat, egy-kettő, három, négy, öt, hat, hét millió . . . Csanády bácsi magyarázza, hogy a pénzünket társzekéren hordja Bécsbe Szapáry Gyula . . . Ilyen óriási különbség az — vonja le Mikszáth a következtetést —, nyájas olvasó, hogy honnan nézi az ember a vidéket.” (Krk 65. köt. 145–146.)

Igen sokszor közvetlen formában is megfogalmazta sajátos szemléletmódját: „én csak azért vagyok itt — írja egy helyütt —, hogy a mulatságos dolgokat keressem.” (Krk 66. köt. ápr. 20.); „Nem jól áll nekünk filozofálni . . . Hiszen mi csak a napokat jegyezzük, nem az időket, s azokban is csak azt, ami tréfás dolog.” (Krk 66. köt. ápr. 15.); „Oly mulatságos volt ez a mai ülés — veti közbe másutt —, hogy nekem, aki mindig a mulatságos oldalait kerestem az üléseknek, meg kell hátrálnom, kiszorítottak a komoly oldalaihoz. Megbuktam.” (Krk 65. köt. 183.) Más alkalommal, amikor egy speciális helyzet úgy hozza, az előbbi szemléletet negatív módon fogalmazza meg Mikszáth, úgy tüntetve fel a helyzetet, hogy az önmaga által megteremtett speciális láttatási módszer rákényszeríti a könnyed csevegésre: „majdnem sajnáljuk — jegyzi meg álkomoran —, hogy e rovat nem tárgyalja az országgyűlési viták menetét úgy, mint komolyabb recenzió, hanem csak mint könnyed, mulattató olvasmány . . .” (Krk 67. köt. 191.) A hangnem, a tónus sajátosságáról vallanak a karcolatok szövegébe szőtt írói „kiszólások” is: „nem hoztam hát el semmi tárgyat ehhez a karcolathoz (az lehetetlen is lenne!), de minthogy egy hasábot mindennap nekem kell teleírnem a mellékleten a Házból, kénytelen vagyok a semmit nyújtogatni egy hasábnnyira.” (Krk 65. köt. 65.) Más helyen a folyosói pipa-füstbe burkolódzó képviselőknek a jövő esélyeit latolgató beszélgetését kommentálva, saját karcolataira utal: „nekem az az ötletem támad s aligha csalnak kombinációim, hogy a kormány meg akarja buktatni az én karcolataimat. Mert ez már a harmadik olyan ülés, amelyiknél az alvás is több megírni való mozzanatot nyújt.” (Krk 67. köt. 205.)

Mindez tehát a módszer egyik jegyét, a megközelítés útját érzékelteti. A módszer másik ismertetőjegye az események megítélésének jellege. Erről is sok alkalommal vallott Mikszáth. Egyik karcolatában — minden valószínűség szerint a karcolat csattanója kedvéért — arról számol be, hogy a vadászat megnehezítése érdekében minden Farkas — azaz minden Farkas nevű képviselő — az adó felemelése mellett voksolt. Az ártatlan tréfa helyesbítő nyilatkozatot szült: az ellenzéki Farkasok tiltakoztak az ellen, hogy valóban megszavazták volna a kormány adóemelését. Mikszáth a kényszerű helyreigazítás alkalmával újabb oldalát világitja meg

szemléletének: ha jól is hallotta az eseményeket — írja védekezésében — „a fejében — mert valami olyan gépezetnek kell benne lenni — visszájára fordult meg a dolog”. (Krk 65. köt. 172.) És ha ehhez hozzáfűzzük, hogy ugyanez alkalommal még azt is leszögezte, hogy olyan informátort nem tud és nem akar használni, „aki egészen tudja, mit beszélnek a Házban, hanem csak úgy félig tudja, s a másik felét maga képzelel hozzá . . . az az igazán becses anyag, kivált az a része, amit ő gondol ki”. (Uo. 171—172.) E mozzanat: a jelenségek visszájára fordítása, illetve a kialakult szituációba való beleélés és annak öntörvényű továbbfejlesztése a szatíra egyik legsajátosabb módszerének tudatos vallása és vállalása.

III.

Mikszáth ismerte kora társadalmi közhangulatát, és ezért nagyon jól tudta, hogy amíg a humor és az anekdota mosolyt fakaszt, addig a gúny, az ironia és különösképp a szatíra hevesebb érzelmi reakciókat vált ki, és korántsem számíthat olvasói osztatlan elismerésére, illetőleg egyetértésre. Számított a támadásokra és vállalta azokat. Egyik karcolatában felidézi a mindig humorizáló függetlenségi párti Németh Albert egyik keserű kifakadását: „. . . míg én ebben a Monarchiában vagyok s míg ezeket a fizionómiákat látom, addig mindig a keserűség bolondozik belőlem.” Mikszáth a mindig Németh Bercinek titulált Németh Albert kesernyés szavaihoz kapcsolja a maga vallomását (de az is elképzelhető, hogy csak maga menségeként adja alakja szájába e szavakat, hogy hozzáfűzhesse a maga álláspontját!): „Amit Németh Berci mondott, azt ő magamagáért mondotta, de a karcolatok írójának is jó menségét képezi ez, ha netán szemére vetnék, hogy miért nem fordít nagyobb gondot a Ház komolyabb eseményeire. Komolyabb események! Én istenem, de szörnyen naivok önök, képzeletbeli gáncsolóim!” (Krk 65. köt. 150.) Bár képzeletbeli gáncsolókról ír Mikszáth, voltak valódi támadói is. Bizonyíthatóan a Szabadelvű párti Dobránszky Péter nyilatkozatban tiltakozott Mikszáth bírálata ellen. Írónk ugyanis lakonikusan a következőket írta: „. . . megpihent a Ház a folyosókon, mert Dobránszky Péter beszélt másfél óráig. S hogy unalmas ne legyen, közbe németül is olvasott fel, hanem azért mégis unalmas volt,” (Krk 65. köt. 203.) A sértődött képviselő tiltakozó nyilatkozatot küldött a *Pesti Hírlap* szerkesztőjének. Kenedi Géza szerkesztő a tiltakozást átadta Mikszáthnak. Az író annak szövegét azonnal beleillesztette a következő napi karcolatába. A csipkelődő kommentár élesebb volt, mint a nyilatkozatot kiváltó megjegyzés, sőt a hozzáfűzött anekdota még a kommentár szövegénél is kegyetlenebb volt. (Krk 65. köt. 206—208.)

De sok kritikát kaphatott szóban is, hiszen az itt következő karcolat alapérzelme csak konkrét eseményekre épülhet. Alig néhány hónap múlva Mikszáth egyik parlamenti referációjában újból visszatér *A t. Házból* című karcolatok fogadtatására és értelmezésére. Nem tételes nyilatkozatot ír, hanem vérbeli író módjára sajátos formába önti a fülébe jutott negatív megnyilatkozásokat. Ezt a karcolatát is úgy kezdi, mint a többieket: az általános helyzetképet vázolja fel, azon elmélkedik, hogy egyre inkább csökken a képviselők aktivitása, egyre kevesebben jelennek meg a parlament ülésein. E gondolatsor félbeszakítva — mintha valóban akkor jutott volna kezébe — jelzi olvasóinak, hogy egy „gyöngéd női kézből” egy karcolatot kapott, amely figyelemreméltó címet viselt: „A t. Ház hölgykarzatáról.” A maga fejtegetéseit amolyan tettetett kényelemszeretetből megszakítja („minnek koptassam én a saját eszemet”), és átadja a helyet a „sokkal kellemesebb csevegőnek”. A gyöngéd ujjacsok „karcolásá”-nak szerzője egy-két eladó leányos családanya, akit nemcsak kíváncsisága vezetett a képviselőház hölgykarzatára, hanem terepismertre is szert kívánt tenni, így akart megfelelő férjet kiszemelni leányai számára. A hitelrontás vádjával illette *A t. Házból* című karcolatok szerzőjét.

Az első, amit felvet, az a nézőpont kérdése: honnan és hogyan láttatja Mikszáth a Házat. A feltett kérdésre adott válasz magában foglalja a szatíraírónkat ért vádak leggyakrabban

hangoztatott tételét: nem az ülésteremben történtek foglalkoztatják, hanem a kulissza mögött zajló események. „Vagy úgy — karcolja a »gyöngéd ujjacska« —, odakünn ügyelgünk ugye a folyosókon? Vagy a büfében szürcsöljük be a humort? Az országos gondok és ügyek azon az üvegen át nézve válnak oly tréfásakká, melyet nem az orrukon viselnek önök, hanem melyet a szájukhoz emelnek.” Tehát a mikszáthi karcolatokra érzékenyen felszisszenő közönség a szatíra eszközeit és módszereit félretolva a léhaság és felszínesség bizonyítékát látja csupán az ironikus szemléletet kifejező hangnemből.

Ebből a megítélésből következett a második vád: a mikszáthi tárgyalási mód megfosztotta a parlamentet attól a nimbuszától, amellyel korábban a közhangulat övezte: amióta *A t. Házból* című karcolatok megjelennek, „... azóta lett előttem a Ház nem »tisztelet«, de még csak nem is Ház, hanem csak egy nagy bazár, hol mindenki a szellemi portékáját árulja.” Az apokrif támadásban Mikszáth kimondja az írásait ért legerőteljesebb vádat: „Ön [ti. Scarron] tönkre tette az illúzióimat. Meg vagyok zavarodva. Vagy ön fog fel mindent ferdén, vagy én.”

A harmadik vád már csak következmény: a karcolatok önkényesen emelnek ki képviselőket és hallgatnak el fontos személyiségnek vélt honatyákat. Horváth Gyula, Komjáthy Béla, Hóitsy Pál és Prónay Gábor túlzott szerepeltetését említi meg, és szemére veti, hogy képviselő unokaöccséről soha nem írt, „pedig ott ül a jobboldalon és három tantárgyból volt eminens harmad éve”, de nemcsak őt mellőzi, hanem konokul hallgat a kerületüket képviselő „szegény Csejthey”-ről is.

Eddig „A t. Ház hölgykarzatá”-nak a véleménye. Azt talán szükségtelen megemlíteni, hogy a három vádpont *A t. Házból* című karcolatok legfontosabb sajátosságait vette célba: azt a módszert, amellyel Mikszáth kiküszöbölte a hosszadalmas referádát, helyette a hangulatot és légkört teremtette meg, és ezen keresztül érzékeltette mindazt, ami a parlamentben zajlott. Az apokrif levél szatirikus hatását még azzal is erősíti az író, hogy a „gyöngéd női kéz” karcolta egyes megállapításokhoz zárójelben amolyan szerkesztői megjegyzésfélét is fűz. Ezzel szellemesen fokozza a támadó levél tárgyalási hangnemt, ironikusan kiélezi a korlátozott szemléletre utaló megfogalmazásokat. Az így, önmagában is hatásos szatíra csattanója azonban betetőzi a kitűnő „ön-támadást”. Mikszáth visszaöltve magára az igazi scarroni mezt, egy P. Szathmáry Károlytól hallott anekdotával zárja a karcolatot. Egyik felvidéki faluba — így szólt a történet — nyalka honvéd huszárokat szállásoltak be. Egy tehetséges festőművész is volt köztük. A piktor szentképeket festett a helyi templomba, mert a falunak igen csúnya népe volt, s az öregek ezt annak tulajdonították, hogy az asszonyok az addigi rút képeket csodálták meg a templomban. Az új képek gyönyörűek lettek, angyali arcok, madonna fejecskek, a női és férfi szépség mintaképei néztek le az oltárokról. No, ezeket már bátran nézhetik az asszonyok — vélekedtek a vének. És az eredmény valóban csodálatos lett: a következő évben csupa kedvesarcú gyermek született. — Megszépült a falunk! Íme, mit érnek a jó képek! — mondogatták az emberek. De olyan is volt, aki arra gondolt: — Megszépült a falunk. Íme, mit érnek a szép huszárok! Eddig az anekdota, és ehhez fűzi Mikszáth a maga lakonikus végkövetkeztetését: „... Morál ebből, mélyen tisztelt gáncsolóim, hogyha egyre csúnyul a falu, talán azt sem a mi rútító karcképeink okozzák, hanem ők, maguk a huszárok!...” (Krk 66. köt. máj. 11.)

IV.

A parlamenti élet, az ott szerzett megfigyelések, tapasztalatok formálják Mikszáth Kálmán tudatát. Ennek az átalakulásnak nemcsak a parlamenti karcolatokban lehetünk tanúi, hanem ami még ennél is fontosabb: az abban az időben született művészi alkotásaiban is. Az írói szemlélet formáló kohója volt tehát a parlamenti élet, és egyben az írói témák kimeríthetetlen tárháza is. Az ülésteremben elhangzó felszólalások, füstben gomolygó folyosón csattanó tör-

ténetek, a képviselők és a választók által az ország minden területéről egybehordott históriák gazdag téma- és jellemvilággal ajándékozták meg az írókat. Ezeknek egy része azon melegeiben a parlamenti karcolat szerves tartozéka lett, más része újból felbukkant valamelyik rajzában vagy elbeszélésében. Sőt műfaji metamorfózisra is találhatunk példát: három, eredetileg *A t. Házból* rovatban közölt írását az 1883-as karácsonyi könyvpiacra megjelentetett *Az apró gentry és a nép* című kötetébe rajzzá átfurmálva illesztette bele. A legismertebb közülük *A pénzügyminiszter reggelije* című, amelyet az 1883. április 28-i parlamenti karcolatából alakított át. Úgy érezte, hogy a büfében reggeliző Szapáry Gyula és a környezetében forgolódo képviselők meglevenítése eléggé általános ahhoz, hogy konkrét helyzetképet adjon az országgyűlés hangulatáról, szelleméről és a képviselők magatartásáról (I. Krk 34. köt. 94–95.). A *Régi urak, régi cselédek, régi rablók* szintén szerves része volt az 1883. április 7-i képviselőházi írásának. Ott sajátos helyet foglalt el: a középiskolai törvényjavaslaton vitatkozó képviselőház bemutatása közé illesztette Mikszáth a folyosón adomázó Eötvös Károlytól hallott történetet. A Hun-kár Antalról és Sobri Jósikáról szóló história valóban Eötvös Károly sajátos témája volt, helyet is kapott később Eötvös Összegyűjtött Munkáinak VI. *Emlékezések* című kötetében *A híres Bakony és a híres Sobri Jóska* címmel. A kötet jelzése szerint a történet 1885-ben látott először napvilágot, tehát két évvel Mikszáth rajzában megjelenése után. A két felfogás, a két látási mód összevetése érdekes tanulságokra adhatna alkalmat, de mindenek felett Mikszáth ragyogó stílusparódiát is komponált, jellegzetes fordulataival sikerült meglevenítenie Eötvös Károly egyéni ízű anekdotázó stílusát (I. Krk 34. köt. 91–93.). A harmadik „átminősített” karcolat a *Gróf Apponyi Albert és a bárányok* már nem maradt fenn az írói kritika rostáján, *Az apró gentry és a nép* későbbi kiadásaiból kihagyta, helyébe más rajzot illesztett. Az Apponyi Alberttről szóló történet is stílusparódia: itt az egyik kedvelt képviselő, Prileszky Tádé csipkelődő előadásmódját érzékeltette olvasóival.

Az írói életmű és a publicisztikai tevékenység más jellegű egységére utalnak a képviselőházi karcolatokba beleszótt olyan anekdoták, olyan fordulatok, amelyek egy bizonyos idő után felbukkannak Mikszáth művészi alkotásaiban. Korábban a regények és elbeszélések kritikai kiadásának sajtó alá rendezésekor feltűnően sok „vándor-motívumra” bukkantunk: sajátos helyzetekbe bonyolódó hősök, hőbortos alakok, érdekes képek és hasonlatok abban a mértékben, ahogy haladtunk az életmű magaslatai felé, egyre gyakrabban köszöntek vissza korábbi helyzetekből, felfrissülten támadtak fel a fiatalabbkori írások sokszor csak jelzésszerű világából. Az esetek többségében új helyükön, az új művészi koncepcióban mélyebb, messzehatóbb értelmet nyertek. A „belső” írói világban bolyongó anekdotikus motívumok forrásvidékét az eddigi szakirodalom is a képviselőházban vélte megtalálni, de *A t. Házból* c. karcolatban betöltött helyük és a későbbi szépirodalmi alkotásban való újabb felbukkanásuk a művészi érlelés számtalan változatát érzékelteti. Néhány példa: az 1882. december 17-i parlamenti karcolatában Mikszáth jelzi, hogy Mocsáry Lajos felszólalásában a jezsuiták tevékenységét bírálta. E megjegyzéséhez hozzáfűzött egy Komjáthy Béla által előadott anekdotát a szécsényi barátokról (Krk 65. köt. 37.), ez a történet szélesebb atmoszférateremtő erővel átkerült a három hónap múlva megjelent *História egy házasságról* c. elbeszélésbe (Krk 34. köt. 55.). Az 1883. február 18-i parlamenti karcolatban Mikszáth Szontagh Pált meséltette, aki előadta, hogy ő tarokkozás közben partnerei vitáiból ismerte meg a házszabályokat: „úgy lassankint összefogdostam fejembe a paragrafusokat — mondotta. — Most úgy állnak ott sorban, mint a cövek.” (Krk 65. köt. 157.) A jogszabályok elsajátításának leírt módja megegyezik Mikszáth *Az első princípálisom* c. elbeszélésében Nicsy Istvánnak a perrendtartás megtanulásáról vallott módszerével. (Krk 34. köt. 176.) Egyik parlamenti karcolatában Mikszáth előadott egy anekdotát a csizmába rejtett és így ronggyá táncolt ezresekről (Krk 65. köt. 77–78.), e motívum visszatért az 1893-ban megjelent *Az eladó birtokok* c. kisregényében is, ahol Kőrmöczy bácsit éri hasonló „baleset” (Krk 5. köt. 89.). Kemény István báróról és a stiglicekről szóló képviselőházi történetet, amely az

1882. február 10-i karcolatában csak egy futó utalásként merült fel (Krk 65. köt. 137–138.), később *A képviselőház madara* címmel önálló rajzzá kerekítette (Krk 34. köt. 196–199.). A hasonló jellegű példák tovább szaporíthatók, de úgy vélem, érzékeltetik a művészi transzfúzió irányát.

Összefoglalva tehát: *A t. Házból* című karcolatok Mikszáth írói pályájának emeltyűi. Mindaz, ami a parlamenti életben összesűrűsödött: a haza sorsa, a felelőtlenség, a politikai és emberi erények, hibák, bűnök, valamint az író számára naponta kényszerű szelektálás és a téma humoros előadási módja visszahatott Mikszáth művészetére, segített mélyebbre látni, esztétikai értelemben közelebb kerülni a lényeghez.